

do wniosku o wszczęcie postępowania habilitacyjnego z dnia 24.07.2018r.

**AUTOREFERAT
PRZEDSTAWIAJĄCY OPIS DOROBKU
I OSIĄGNIĘĆ NAUKOWYCH**

dr Marietta Katarzyna Janowicz-Lomott

SPIS TREŚCI

1. Imię i nazwisko	2
2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.....	2
3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych.....	3
4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.)	3
a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego	3
b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy)	3
c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania	4
5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych.....	23
6. Podsumowanie działalności naukowo-badawczej oraz dydaktycznej.....	30

1. Imię i nazwisko

Marietta Janowicz-Lomott

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

1995 – dyplom magistra matematyki

Uniwersytet Gdański, Wydział Matematyki i Fizyki, kierunek matematyka, specjalność informatyka i metody numeryczne

praca magisterska: *Model ekonomiki prywatnej własności*

promotor: dr hab. Zdzisław Dzedzej

1996 – dyplom magistra ekonomii

Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania, kierunek finanse i bankowość, specjalność finanse

praca magisterska: *Finansowe aspekty działalności towarzystw ubezpieczeń na życie w latach 1993–1995*

promotor: prof. dr hab. Dorota Czykier-Wierzba

2005 – stopień doktora nauk ekonomicznych

Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania

rozprawa doktorska: *Uwarunkowania organizacyjne i finansowe związków wzajemności członkowskiej w towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych*

promotor: prof. dr hab. J. Handschke (Akademia Ekonomiczna/Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu)

recenzenci: prof. dr hab. W. Ronka-Chmielowiec, prof. dr hab. M. Szreder

1996–1997 – dwusemestralne studia podyplomowe

Gdańska Akademia Bankowa, Akademia Bankowa we Frankfurcie i Uniwersytet Gdański

Studia w zakresie bankowości i finansów, specjalność bankowość uniwersalna

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

- 1996–2005** **zatrudnienie na stanowisku asystenta**
Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania, Katedra Finansów
- 2005–2015** **zatrudnienie na stanowisku adiunkta**
Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania, Katedra Finansów (od roku 2013
Katedra Finansów i Ryzyka Finansowego)
- 2015–nadal** **zatrudnienie na stanowisku adiunkta**
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Kolegium Zarządzania i Finansów,
Instytut Ryzyka i Rynków Finansowych, Katedra Ubezpieczeń i Ryzyka

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.)

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego

Ubezpieczenia wzajemne w finansowaniu skutków realizacji ryzyka w rolnictwie. Doświadczenia unijne – wnioski dla Polski

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy)

Autor pracy: Marietta Janowicz-Lomott

Tytuł publikacji: *Ubezpieczenia wzajemne w finansowaniu skutków realizacji ryzyka w rolnictwie. Doświadczenia unijne – wnioski dla Polski*

Rok wydania: 2018

Wydawnictwo: Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

Recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Kazimierz Ortyński, prof. dr hab. Stanisław Wieteska

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Ze względu na wagę rolnictwa w gospodarce światowej, a zarazem szczególnie charakter zagrożeń w rolnictwie ubezpieczenia upraw i zwierząt gospodarskich są instrumentem podlegającym ciągłemu rozwojowi. Jednocześnie są one kluczowym narzędziem panowania nad negatywnymi skutkami realizacji ryzyka, zabezpieczając ciągłość produkcji rolniczej, stanowią jeden z istotnych warunków konkurencyjności rolnictwa. Działalność ubezpieczeniowa opiera się w praktyce na dwóch odmiennych formach ubezpieczeń. Są to ubezpieczenia komercyjne, zorganizowane (prowadzone) przez podmiot kapitałowy, oraz ubezpieczenia wzajemne, które charakteryzują się przede wszystkim połączeniem praw członka (właściciela) i nabywcy ochrony ubezpieczeniowej, co implikuje niezarobkowy cel ich funkcjonowania. Tradycyjnie właśnie ubezpieczenia wzajemne są powszechnie stosowane w społecznościach wiejskich w Europie i na świecie. I to zarówno w krajach wysoko rozwiniętych, jak i ubogich, w których gospodarka opiera się głównie na rolnictwie. Jednocześnie w literaturze przedmiotu brak badań uzasadniających szczególną rolę wzajemności ubezpieczeniowej w zarządzaniu finansami gospodarstwa rolnego w warunkach ryzyka.

Na tym tle sformułowany został cel mojej pracy. Jest nim zbadanie możliwości wykorzystania wzajemności ubezpieczeniowej w finansowaniu negatywnych skutków realizacji ryzyka w gospodarstwach rolnych – ze szczególnym uwzględnieniem zdarzeń, dla których nie ma aktualnie oferty na rynku ubezpieczeniowym – oraz w stabilizowaniu dochodu rolniczego. Badaniu temu towarzyszyć ma analiza zasadniczych zalet i wad rozwiązań opartych na zasadzie wzajemności w odniesieniu do analizowanej sfery życia gospodarczego.

Dotychczasowe badania obejmujące tę tematykę skupiały się zasadniczo na dwóch głównych nurtach.

Pierwszy z nich dotyczył ubezpieczeń rolnych i ich cech. W szeregu opracowań z zakresu literatury zagranicznej oraz krajowej¹ identyfikowano elementy powodujące słabą skuteczność ubezpieczeń rolnych (zarówno w aspekcie niedostatecznej oferty dla rolników,

¹ Wśród wielu pozycji, które cytuję w publikacji, warto wskazać tu książki J. Hardaker, R. Huirne, J. Anderson, *Coping with Risk in Agriculture*, CAB International, Wallingford 1997; D. Bielza, C. Conte, C. Dittmann, P. Gallego, J. Stroblmair, R. Catenaro, *Risk Management and Agricultural Insurance Schemes in Europe*, European Commission, Luxemburg 2009; O. Mahul, C. Stutley, *Government Support to Agricultural Insurance. Challenges and Options for Developing Countries*, The World Bank, Washington 2010, a także artykuły J. Quiggina, J. Skeesa, B. Goodwina.

słabego wykorzystania pola ubezpieczeniowego, jak i ekonomiki przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego). Cechy implikujące niesatysfakcjonującą skuteczność to przede wszystkim asymetria informacyjna, wysokie koszty prowadzenia tych ubezpieczeń (szczególnie w zakresie administracji, akwizycji i likwidacji szkód), a także korelacja zdarzeń – szczególnie w ubezpieczeniach upraw związana z istotnym wpływem na ten rodzaj działalności zjawisk pogodowych o charakterze katastroficznym.

Drugi nurt badań dotyczył ubezpieczeń wzajemnych. W literaturze przedmiotu badania z tego obszaru są prowadzone dwutorowo. Z jednej strony poszukuje się przyczyn koegzystencji ubezpieczeń komercyjnych i wzajemnych na rynku ubezpieczeniowym (jak przywoływana w literaturze polskiej teoria agencyjna czy teoria wpływu wzajemności na ograniczanie hazardu moralnego, ale także – obecne wyłącznie w opracowaniach zagranicznych – teorie związane działalnością w warunkach asymetrii informacji czy korelacji zdarzeń)². Z drugiej strony w szeregu opracowań, zarówno krajowych jak i zagranicznych, autorzy porównują efektywność ekonomiczną działalności ubezpieczycieli komercyjnych i wzajemnych³.

Sformułowany przeze mnie cel pracy łączy i rozwija oba nurty badań.⁴ Tematyka obejmująca wykorzystanie ubezpieczeń wzajemnych w rolnictwie, a także zbudowanie na idei wzajemności ubezpieczeniowej instrumentu stabilizującego dochody rolników nie była w tak kompleksowy sposób badana ani w polskiej, ani też zagranicznej literaturze przedmiotu. Dodatkowo wady i zalety oraz zagrożenia wynikające tych rozwiązań przeanalizowałam z punktu widzenia zarówno przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego, jak i producentów rolnych.

Tak postawiony cel pracy jest jednak efektem nie tylko słabego rozpoznania zagadnienia w literaturze przedmiotu, ale także skutkiem obserwacji uwarunkowań

² D. Mayers, C.W. Smith Jr., *Organizational Forms Within Insurance Industry: Theory and Evidence*, [w:] G. Dionne, *Handbook of Insurance*, Kluwer Academic Publishers, Boston 2000; B.D. Smith, M. Stutzer, *A Theory of Mutual Formation and Moral Hazard with Evidence from the History of the Insurance Industry*, "The Review of Financial Studies" 1995, nr 8, s. 545–577; B. Smith, M. Stutzer, *Adverse selection, aggregated uncertainty and the role for mutual insurance contracts*, "Journal of Business" 1990, nr 63, s. 493–510; N.A. Doherty, G. Dionne, *Insurance with Undiversifiable Risk: Contract Structure and Organizational Form of Insurance Firms*, "Journal of Risk and Uncertainty" 1993, nr 6, s. 187–203,

³ J. Fields, *Expense Preference Behavior in Mutual Life Insurers*, "Journal of Financial Services Research" 1988, nr 1(2), s. 113–129; J.D. Cummins, H. Zi, *Comparison of Frontier Efficiency Methods: An Application to U.S. Life Insurance Industry*, "Journal of Productivity Analysis" 1998 nr 10, s. 131–152; J.D. Cummins, M. Weiss, H. Zi, *Organizational Form and Efficiency: The Coexistence of Stock and Mutual Property-Liability Insurers*, "Management Science" 1999, nr 45, s. 1254–1269; J.D. Cummins, M. Rubio-Misas, H. Zi, *The effect of organizational structure on efficiency: Evidence from the Spanish insurance industry*, "Journal of Banking and Finance" 2004, nr 28, s. 3113–3150, M. Płonka, *Determinanty konkurencyjności towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2013.

⁴ Warto dodać, iż część mojego wcześniejszego dorobku naukowo-badawczego (sprzed prezentowanej monografii) także wpisuje się w oba te nurty, o czym więcej w dalszej części autoreferatu.

zewnętrznych, w tym wynikających z polityki Unii Europejskiej. Do najważniejszych z nich zaliczyć należy:

- Niewystarczający i nieadekwatny do oczekiwań rolników rozwój rynków ubezpieczeń powstrzymywany przez szereg (wskazanych wcześniej) czynników charakteryzujących ubezpieczenia rolne.
- Modernizację Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), mającą na celu ograniczanie środków na dopłaty bezpośrednie i przeznaczanie tych środków na rozwój obszarów wiejskich, w ramach którego ważnym zadaniem jest zarządzanie gospodarstwem rolnym w warunkach ryzyka.
- Dopuszczenie i promowanie (w tym umożliwienie wsparcia finansowego) w ramach polityki rolnej Unii Europejskiej nowych instrumentów ubezpieczeniowych opartych na wzajemności (*mutual fund*). Fundusze takie mogą być tworzone nie tylko dla zapewnienia ochrony przed niekorzystnymi dla produkcji rolniczej warunkami klimatyczno-pogodowymi oraz chorobami roślin i zwierząt, ale także (od roku 2014) w celu stabilizowania dochodów gospodarstw rolnych.
- Brak wiedzy teoretycznej i ograniczone doświadczenia w zakresie wdrażania nowych instrumentów, co w efekcie powoduje słabe ich wykorzystanie w krajach członkowskich Unii Europejskiej i zupełne ich pomijanie w rozwiązaniach (czy nawet propozycjach rozwiązań) polskich.

Rozważania dotyczące problematyki ubezpieczeń rolnych na tle zmieniających się warunków klimatycznych i rynkowych oraz konieczności poszukiwania nowych rozwiązań stabilizujących funkcjonowanie gospodarstw rolnych pozwoliły na sformułowanie głównej hipotezy badawczej, składającej się z dwóch części:

- ubezpieczenia rolne oparte na wzajemności ubezpieczeniowej są potencjalnie bardziej efektywne w zabezpieczeniu stabilnego funkcjonowania producentów rolnych niż ubezpieczenia komercyjne;
- nowe ubezpieczeniowe instrumenty zarządzania ryzykiem rolnym, akceptowane przez Komisję Europejską w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, mają szanse funkcjonowania w Polsce i są komplementarne wobec stosowanych do tej pory instrumentów kontroli finansowej ryzyka w gospodarstwie rolnym.

Tak sformułowana hipoteza badawcza wskazuje szczególną rolę wzajemności ubezpieczeniowej w zarządzaniu gospodarstwem rolnym w warunkach ryzyka.

Ponadto w pracy postawiono i zweryfikowano pięć pomocniczych hipotez

szczegółowych.

- 1) Metoda ubezpieczeniowa jest najpowszechniej stosowanym sposobem finansowania strat w gospodarstwach rolnych, jednak dotychczas realizowane programy ubezpieczeniowe (ze względu na specyficzne cechy ubezpieczeń rolnych) nie odpowiadają zmieniającej się rzeczywistości – politycznej, ekonomicznej, społecznej czy zagrożeniom katastroficznym.
- 2) Cechy wzajemności ubezpieczeniowej powodują, iż realizowane w ten sposób umowy ubezpieczenia są właściwe (korzystne) dla rolnictwa, gdyż są efektywniejsze na rynku ubezpieczeniowym o znaczącej asymetrii informacji, negatywnej selekcji i dużej korelacji zdarzeń.
- 3) Ze względu na dużą liczbę zdarzeń nieubezpieczalnych lub trudno ubezpieczalnych w rolnictwie (w tym choroby roślin i zwierząt, wahania cen produktów rolnych i środków produkcji), które potencjalnie prowadzą do dużych strat w gospodarstwach rolnych, dotychczas stosowane instrumenty nie są wystarczające. Znaczącą rolę mogą odgrywać instrumenty ubezpieczeniowe oparte na wzajemności.
- 4) Dostępne dane statystyczne różnych instytucji funkcjonujących w naszym kraju umożliwiają wstępne oszacowanie kosztów i określenie zasad wprowadzenia instrumentów stabilizowania dochodów (ISD) rolniczych w Polsce.
- 5) Kluczowym elementem decydującym o poziomie atrakcyjności funduszy wzajemnego wsparcia i instrumentów stabilizacji dochodów jest zaangażowanie środków ze Wspólnej Polityki Rolnej. Bez ich uczestnictwa instrumenty te mogą stać się nieatrakcyjne (głównie cenowo) dla gospodarstw rolnych w Polsce, biorąc pod uwagę cele, jakie im się stawia.

Zakres celu pracy i hipotez badawczych spowodował wytyczenie pięciu zasadniczych zadań badawczych.

Zadanie pierwsze dotyczyło identyfikacji kluczowych zagrożeń w produkcji rolniczej i instrumentów zarządzania gospodarstwem rolnym w warunkach ryzyka stosowanych w UE i w Polsce, a także zdefiniowania pojęcia zdarzeń ubezpieczalnych i nieubezpieczalnych w rolnictwie.

Zadanie drugie związane było z uporządkowaniem definicji ubezpieczeń wzajemnych i prezentacją kluczowych cech tych ubezpieczeń oraz podstawowych teorii wyjaśniających koegzystencję ubezpieczeń wzajemnych i komercyjnych na rynku ubezpieczeniowym.

Realizacja zadania trzeciego dotyczyła omówienia stanowisk na temat koncepcji efektywności ochrony ubezpieczeniowej i wskazania na tym tle cech ubezpieczeń rolnych,

które powodują trudności w jej osiągnięciu. Ważnym elementem tego zadania była też identyfikacja tych aspektów wzajemności ubezpieczeniowej, które mogą korzystnie wpływać na ubezpieczenia rolne (powodować, iż będą one bardziej efektywne na rynkach rolnych niż ubezpieczenia komercyjne).

Czwarte zadanie było związane z konceptualizacją pojęcia *mutual fund* oraz omówieniem doświadczeń krajów europejskich w zakresie tworzenia i funkcjonowania funduszy, a także z określeniem korzyści, jakie daje rolnikom i rynkowi ubezpieczeniowemu wdrożenie tej koncepcji.

Zadanie piąte polegało na analizie (teoretycznej i prawnej) koncepcji instrumentów stabilizacji dochodu opartych na koncepcji *mutual fund* i symulacji działania tego instrumentu oraz ocenie (ilościowej i jakościowej) możliwości jego aplikacji Polsce.

Tak postawiony cel pracy i zadania badawcze zdeterminowały strukturę i treść pracy, która składa się z pięciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały.

Rozdział pierwszy jest wstępem teoretycznym do badań nad zastosowaniem metody ubezpieczeniowej w rolnictwie. Rozważania empiryczne z części wstępnej rozdziału służą wskazaniu, iż sektor rolny jest ważny nie tylko z punktu widzenia zaspokojenia potrzeb żywnościowych, ale jest także istotnym elementem gospodarki Unii Europejskiej i poszczególnych państw członkowskich. W tym celu zaprezentowałam najczęściej wykorzystywane do tej oceny parametry, takie jak potencjał produkcyjny rolnictwa, jego udział w tworzeniu PKB, w zatrudnieniu i handlu zagranicznym. Jednocześnie rozważania nad funkcjami rolnictwa wskazały szereg trudno mierzalnych, pozaprodukcyjnych funkcji rolnictwa (społecznych, kulturowych czy przyrodniczych), które wpływają na funkcjonowanie gospodarki i jakość życia społecznego. Uzasadnia to szczególne traktowanie rolnictwa w polityce europejskiej.

Rozwinięciem tego zagadnienia jest dyskusja nad koncepcjami ryzyka i ryzyka w rolnictwie występująca w głównych nurtach literatury przedmiotu. Akcentując, iż ze względu na niejednorodność procesu ryzyka nie jest możliwe jednoznaczne jego zdefiniowanie, oparłam się początkowo na tradycyjnym ujęciu ryzyka (zdefiniowanym przez F. Knighta jako „niepewność mierzalna”) i zaprezentowałam na bazie studiów literatury przedmiotu szereg klasyfikacji ryzyka w działalności gospodarstw rolnych. Podkreśliłam jednocześnie specyfikę gospodarowania w rolnictwie, która powoduje, iż ryzyko w działalności rolniczej ma szczególny wymiar i jest odmiennie odbierane i definiowane przez producentów rolnych. W kolejnym kroku przedstawiłam wyniki badań na temat postrzegania przez rolników zagrożeń

związanych z funkcjonowaniem ich gospodarstw, wskazując, iż jest to element percepcji ryzyka jako zjawiska indywidualnego (określenia przez dany podmiot sytuacji, której on nie akceptuje)⁵. Naturalną konsekwencją rozważań na temat ryzyka w rolnictwie było podjęcie dyskusji nad ewolucją koncepcji *risk management* i jej kolejnymi fazami. W dalszej części pracy zaprezentowałam szerokie spektrum instrumentów ograniczania i finansowania negatywnych skutków realizacji ryzyka w rolnictwie. Jednocześnie wskazałam i uzasadniłam powszechną obecność państwa w obszarze zarówno bezpośredniego wspierania gospodarstw rolnych, jak i działania na rzecz instrumentów rynkowych finansujących skutki sytuacji kryzysowych. W ramach Unii Europejskiej aktywność ta jest ustalana, ale też ograniczana, regułami Wspólnej Polityki Rolnej. Koncepcja WPR – jej analiza przez pryzmat wsparcia gospodarstw rolnych i powstania oraz ewolucji polityki zarządzania ryzykiem (w tym wprowadzania nowych instrumentów) jest przedmiotem rozważań w kolejnej – przedostatniej części rozdziału. W ostatnim podrozdziale tego rozdziału, na podstawie przeprowadzonych badań literatury i dokumentów źródłowych, wskazałam zakres zaangażowania poszczególnych krajów członkowskich Unii Europejskiej w budowanie systemów finansowej ochrony gospodarstw rolnych przed skutkami realizacji ryzyka. Analiza ta objęła wielkość wydatkowania środków z budżetów krajowych oraz pochodzących z WPR na dofinansowanie instrumentów zarządzania ryzykiem, rozwój tych instrumentów oraz skalę ich aplikowania do rozwiązań krajowych. Badania wskazują jednoznacznie, iż w latach 2014–2020 wzrosła (wzrosnie) liczba krajów członkowskich, które wdrażają lub planują wdrożyć nowe ubezpieczeniowe instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie.

Ważną teoretyczną część pracy stanowi rozdział drugi. Jest on niejako podsumowaniem moich wieloletnich badań nad ubezpieczeniami wzajemnymi i prezentuje pogłębione wielopłaszczyznowe studia nad ich istotą i charakterem.

Analiza polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu wykazała, iż brakuje adekwatnej definicji akcentującej wszystkie istotne cechy ubezpieczeń wzajemnych. Co więcej, w krótkiej definicji trudno zaprezentować wieloaspektowość tego pojęcia. Zaproponowałam zatem, aby specyfikę ubezpieczeń wzajemnych rozpatrywać poprzez identyfikację reguł, według których są prowadzone, i rozpatrywać je w co najmniej pięciu aspektach, wśród których wyróżniłam:

- repartycję ryzyka,

⁵ M. Jastrzębska, M. Janowicz-Lomott, K. Łyskawa, *Zarządzanie ryzykiem w działalności jednostek samorządu terytorialnego ze szczególnym uwzględnieniem ryzyka katastroficznego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 206–220.

- właściwości organizacji,
- modele i formę organizacyjno-prawną ubezpieczyciela,
- działalność ekonomiczno-finansową, czyli reguły finansowania podmiotów wzajemnych,
- aspekt socjologiczno-społeczny.

Ponieważ natura wszelkich ubezpieczeń jest oparta na wzajemności (członkowie wspólnoty ryzyka uiszczają składki w celu wypłaty świadczenia tym członkom, którzy ucierpieli wskutek realizacji ryzyka), zatem metoda repartycji, moim zdaniem, nie pozwala na rozróżnienie typów ubezpieczenia. Co więcej, w tym aspekcie każde ubezpieczenie jest „wzajemne”. W pracy wskazuję zatem, że identyfikacja ubezpieczenia wzajemnego nie jest zatem pytaniem o ideę czy istotę ubezpieczenia, ale o organizatora tej wspólnoty, a przede wszystkim – o cel jego działania (*not for profit*) i wzajemne relacje pomiędzy ubezpieczonymi a zakładem ubezpieczeń.

Aspekt organizacyjny ubezpieczeń wzajemnych jest związany z teoretycznym wyjaśnieniem przyczyn koegzystencji podmiotów komercyjnych i wzajemnych na rynku ubezpieczeniowym. W literaturze przedmiotu wskazuje się w tym obszarze najczęściej teorię agencyjną zaliczaną do nurtów współczesnej teorii przedsiębiorstwa (nowej ekonomii instytucjonalnej). Teoria ta opiera się na relacji agencji i założeniu, iż cele interesariuszy relacji agencyjnej są choćby częściowo rozbieżne, a relacja charakteryzuje się dodatkowo asymetrią informacyjną i odmiennym stosunkiem interesariuszy do ryzyka. W efekcie w ramach procesów rynkowych sukces osiąga ta forma organizacyjna, która gwarantuje minimalizację całości kosztów związanych z redukcją i rozwiązywaniem konfliktów pomiędzy interesariuszami (tzw. kosztów agencyjnych). Wywody przeprowadzone przez mnie w tej części rozdziału identyfikują grupy interesariuszy w działalności ubezpieczeniowej, wyjaśniają ich motywacje i postępowanie oraz wskazują na metody rozwiązywania problemów między nimi w zależności od koncepcji prowadzenia działalności ubezpieczeniowej.⁶ Jak jednak wskazuje się w literaturze przedmiotu, i co wynika z moich pogłębionych badań, teoria ta nie wyjaśnia jednoznacznie przewagi którejś z form organizacyjnych. Ze względu na cel pracy kilka innych koncepcji próbujących wyjaśnić koegzystencję podmiotów wzajemnych i komercyjnych przedstawiłam w dalszej części publikacji (w rozdziale trzecim).

⁶ W obszarze relacji menedżer-właściciel obok mechanizmów rynkowych, nadzoru korporacyjnego czy systemów informacyjnych w rozważaniach uwzględniłam także teorie menedżerskie (w tym teorię maksymalizacji użyteczności menedżerów O. Williamson, *The Economics of Discretionary Behaviour: Managerial Objectives in a Theory of the Firm*, Prentice Hall Inc, Englewood Cliffs 1964).

W analizie modeli i form organizacyjno-prawnych wskazałam na różnorodność podmiotów funkcjonujących na zasadzie wzajemności. Zaproponowałam ich autorską klasyfikację i scharakteryzowałam zasady działania. Nowością w podejściu do zagadnienia typologii form organizacyjno-prawnych jest ujęcie w niej i także nieformalnych grup ubezpieczeniowych, w tym współczesnych ubezpieczeń społecznościowych (*peer-to-peer*), opartych na mediach społecznościowych i nowoczesnych technologiach.

Aspekt finansowy funkcjonowania ubezpieczeń wzajemnych jest najczęściej konsekwencją celu ich działania *not for profit*. Najistotniejszy element w tym obszarze stanowi, w mojej opinii, nieostateczna składka ubezpieczeniowa o charakterze zaliczki. Mechanizm kształtowania tej składki (zaprezentowany w pracy) pozwala na wykorzystanie ubezpieczeń wzajemnych także w sytuacji niepełnej informacji statystycznej. Podkreśliłam i uzasadniłam wagę wypracowywania nadwyżki finansowej w tych zakładach mimo celu, który nie jest związany z nastawieniem na zysk. Ważnym aspektem analizy działalności finansowej stał się też problem pozyskiwania kapitałów przez ubezpieczycieli. Motyw ten był wskazywany jako główny argument za komercjalizacją towarzystw ubezpieczeń wzajemnych na przełomie XX i XXI w. Badania zaprezentowane w pracy wskazują, iż w przypadku ubezpieczeń wzajemnych możliwości pozyskania kapitałów są rzeczywiście ograniczone, a w praktyce koszt pozyskania kapitału zewnętrznego w T UW jest wyższy niż w spółkach akcyjnych. W pracy wskazałam jednak szereg możliwości pozyskiwania kapitału przez T UW-y, które mogą być wykorzystane w praktyce ubezpieczeniowej. Odwołanie do badań empirycznych (w tym badań własnych) umożliwiło mi także analizę porównawczą efektywności ekonomicznej działalności T UW i S.A.

Ostatni aspekt jest związany ze społeczną wartością ubezpieczeń wzajemnych. Wskazałam w nim argumenty przemawiające za przynależnością tych towarzystw do sektora ekonomii społecznej, na bazie literatury przedmiotu uwydatniłam ich wpływ na rozwój i umocnienie kapitału społecznego. Przeprowadziłam również badania stopnia zaufania społecznego na tle udziału ubezpieczeń wzajemnych na rynkach ubezpieczeniowych w Europie, wskazując na pewną zależność pomiędzy tymi dwoma elementami.

Rozdział trzeci monografii stanowi analizę korzyści z zastosowania ubezpieczeń wzajemnych w rolnictwie. Jest zarazem teoretycznym uzasadnieniem założenia, że ubezpieczenia rolne oparte na wzajemności ubezpieczeniowej są potencjalnie bardziej efektywne w zabezpieczeniu stabilnego funkcjonowania producentów rolnych niż ubezpieczenia komercyjne.

W tym celu, po zdefiniowaniu zakresu pojęcia ubezpieczeń rolnych oraz wskazaniu ich klasyfikacji w ujęciu przedmiotowym i odniesieniu do poszczególnych kategorii produkcji rolniczej, przeprowadziłam rozważania nad problematyką efektywności ubezpieczeń (ochrony ubezpieczeniowej). W literaturze zagranicznej problem ten jest analizowany niemal wyłącznie przez pryzmat efektywności ekonomicznej zakładu ubezpieczeń, natomiast w literaturze polskiej już od lat 60. XX w. prowadzona jest ożywiona dyskusja i wskazuje się także inne elementy mające wpływ na poziom tej efektywności (w tym bardzo ważne głosy J. Handschke⁷ i J. Łańcuckiego⁸). Na bazie tych rozważań zaproponowałam ocenę efektywności ubezpieczeń rolnych w dwóch wymiarach – społecznym i ekonomicznym - poprzez zastosowanie miar:

- efektywności ubezpieczeń rolnych w wymiarze społecznym poprzez badanie:
 - wskaźnika penetracji ubezpieczeń rolnych (zarówno w stosunku do globalnego PKB, jak i produkcji rolniczej),
 - powszechności ubezpieczeń upraw w danym kraju poprzez wskaźnik udziału powierzchni ubezpieczonych ziemiopłodów w łącznej sumie gruntów ornych i zwierząt poprzez wskaźnik ilości ubezpieczonych zwierząt gospodarskich (w stadach) do ich faktycznej ilości;
- efektywności ekonomicznej działania zakładu ubezpieczeń poprzez analizę wskaźnika szkodowości finansowej oraz wskaźnika szkodowo-kosztowego.⁹

W następnym kroku przeanalizowałam te miary na przykładzie wybranych regionów i krajów świata, wskazując, że dotychczasowa ochrona ubezpieczeniowa w większości badanych państw jest nieefektywna. Niezadowalająca jest zarówno powszechność wykorzystania instrumentów ubezpieczeniowych (nawet w państwach o wysokim dochodzie ubezpiecza się mniej niż 50% powierzchni upraw, a składka ubezpieczeniowa stanowi mniej niż 1% wartości produkcji rolniczej na świecie), jak i wyniki osiągnięte przez ubezpieczycieli z tytułu prowadzenia tej działalności (wskaźnik szkodowości w wielu krajach przekracza poziom 100%).

Przedmiotem dalszych rozważań było poszukiwanie przyczyn stwierdzonej empirycznie niskiej efektywności ochrony ubezpieczeniowej. Studia literatury przedmiotu

⁷ J. Handschke, *Efektywność ochrony ubezpieczeniowej w teorii i praktyce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1974, nr 4, s. 209–224.

⁸ J. Łańcucki, *Finanse ubezpieczeń gospodarczych*, Poltext, Warszawa 2005, s. 88–107, J. Łańcucki, *Pojęcie efektywności ochrony ubezpieczeniowej i możliwości jej mierzenia*, „Studia Ubezpieczeniowe” 1975, nr II, s. 83–102.

⁹ W rozważaniach uwzględniłam także możliwość analizowania stopy zysku z tytułu ubezpieczeń rolnych, jednak ze względu na to, iż ubezpieczenia rolne są zazwyczaj tylko jednym z wielu produktów oferowanych przez zakład ubezpieczeń, zazwyczaj brak dostępu do tych informacji.

i badania własne wskazują, iż kluczowymi elementami nieskuteczności ochrony ubezpieczeniowej są: asymetria informacji (obejmująca negatywną selekcję i hazard moralny), relatywnie wysokie koszty w porównaniu z innymi rodzajami ubezpieczeń (najwyraźniej problem ten dotyczy kosztów likwidacji szkód, ale także identyfikacji zagrożeń i prawidłowego oszacowania ryzyka), trudności w uzyskaniu pokrycia reasekuracyjnego oraz korelacja zdarzeń w ubezpieczeniach upraw, związana z narażeniem produkcji rolniczej na ryzyko przyrodnicze, mające często wymiar ponadlokalny czy nawet katastroficzny.

Na tle refleksji o przyczynach braku powszechności ubezpieczeń upraw przeprowadziłam także rozważania na temat wymogów ubezpieczalności ryzyka oraz – w opozycji do ubezpieczalności (czy też doskonałej ubezpieczalności ryzyka) – nad pojęciem ryzyka nieubezpieczalnego. Ujęcie w koncepcji ryzyka nieubezpieczalnego poza kryteriami aktuarialnymi także kryteriów ekonomicznych, politycznych czy kulturowych powoduje oddalanie się od jednej technicznej definicji. W rzeczywistości dychotomię między zdarzeniami podlegającymi ubezpieczeniu a nieubezpieczalnymi przełamują zagrożenia, których zaklasyfikowanie do jednej z grup zależy nie tylko od nieodłącznych cech ryzyka czy kryterium aktuarialnego. Konkludując, stwierdziłam, iż ze wspomnianych wcześniej powodów w zakresie ryzyk nieubezpieczalnych (czy też trudno ubezpieczalnych) może się mieścić szereg zagrożeń związanych z uprawami i zwierzętami. Jednocześnie w teorii i praktyce ubezpieczeń rolnych występuje wiele wyjątków, które przy uwzględnieniu dodatkowych warunków (np. zerwania z zasadą pełności i zastąpienia odszkodowania świadczeniem ryczałtowym) oraz akceptacji ubezpieczyciela i ubezpieczającego, pozwalają objąć ochroną ubezpieczeniową dany interes majątkowy podmiotu.

Ponieważ wśród istotnych przyczyn niskiej efektywności ubezpieczeń rolnych znalazła się problematyka asymetrii informacyjnej, dalsze badania poświęciłam temu właśnie zagadnieniu. Szczególne znaczenie asymetrii informacyjnej na rynkach finansowych, w tym ubezpieczeniowym, było przedmiotem badań wielu wybitnych teoretyków myśli ekonomicznej (m.in. laureatów Nagrody Nobla – G.A. Akerlofa, A.M. Spence i J.E. Stiglitz). Powołując się na ich dorobek, wskazałam na charakter, znaczenie i skutki asymetrii informacyjnej w ekonomii oraz na rynku ubezpieczeń. Badania M. Rothschilda i J. Stiglitz (analiza modeli rynku ubezpieczeniowego w sytuacji asymetrii informacji) posłużyły wyjaśnieniu postawy klientów i ubezpieczycieli oraz wskazaniu wpływu asymetrii na równowagę (a właściwie brak równowagi agregującej) na rynku ubezpieczeń. Badałam także wpływ hazardu moralnego i motywacyjnego na kształtowanie się składki ubezpieczeniowej. W kolejnym kroku, powołując się na studia literaturowe i szereg badań empirycznych, przeprowadziłam rozprawę

na temat wpływu asymetrii informacyjnej (negatywnej selekcji i hazardu moralnego) na ubezpieczenia rolne, w tym na efektywność ekonomiczną działalności zakładów ubezpieczeń.

Na bazie tych rozważań (odwołując się bezpośrednio do koncepcji B.D. Smitha i M.J. Stutzer'a o koegzystencji odmiennych form organizacyjnych związanej z asymetrią informacji) oraz na podstawie badań empirycznych dowiodłam, że obecność selekcji negatywnej i hazardu moralnego oraz motywacyjnego w ubezpieczeniach rolnych pozwalają na włączenie wzajemności ubezpieczeniowej do metod ograniczania wpływu asymetrii informacyjnej w tym typie ubezpieczenia. Co istotne, badania teoretyczne sugerują dodatkowe korzyści przy tworzeniu wspólnot mniejszych, o ryzyku homogenicznym.

Dalsze dowody korzyści z wykorzystania ubezpieczeń wzajemnych w rolnictwie oparłam na teorii N.A. Doherty'ego i G. Dionne'a, z której wynika, że zakłady wykorzystujące niestałą składkę ubezpieczeniową (do takich zaliczane są przede wszystkim zakłady ubezpieczeń wzajemnych) są bardziej odpowiednie do ubezpieczania ryzyk trudno dywersyfikowalnych (o dużym stopniu korelacji). Korelacja niektórych zdarzeń przyrodniczych zagrażających gospodarstwom rolnym i brak możliwości dywersyfikacji regionalnej ryzyk rolnych (zarówno w zakresie upraw, jak i hodowli zwierząt) wskazują, iż na podstawie tej teorii ubezpieczenia wzajemne mogą stanowić skuteczniejszą niż inne metodę ubezpieczania w rolnictwie.

Reasumując, badania zawarte w tym rozdziale wykazują wysoką użyteczność wzajemności ubezpieczeniowej w ubezpieczeniach rolnych. Teoretyczne koncepcje koegzystencji ubezpieczeń wzajemnych i komercyjnych na rynkach charakteryzujących się asymetrią informacji (negatywnej selekcji i hazardu moralnego) oraz w sytuacji ubezpieczania ryzyk skorelowanych zestawione ze zidentyfikowanymi przez mnie cechami ubezpieczeń rolnych uzasadniają teoretycznie (oraz częściowo empirycznie) potencjalnie wyższą efektywność ubezpieczeń wzajemnych w zabezpieczeniu stabilnego funkcjonowania producentów rolnych.

Rozważania zawarte w rozdziałach czwartym i piątym mają zarówno charakter badań podstawowych, jak i stosowanych. Wykorzystując płynące z nich wnioski, sformułowałam propozycję pełnego, zróżnicowanego pod względem form i struktury, systemu ubezpieczeń rolnych. Ze względu na zaplanowane w systemie wsparcie finansowe budżetu krajowego i środków WPR musi on być w pełni zgodny z regulacjami Unii Europejskiej (a co za tym idzie – spełniać wszystkie wymagania wynikające z podpisanych przez UE umów, np. w ramach WTO). Dodatkowo powinien zakresem proponowanej ochrony wykraczać poza obecnie

stosowane rozwiązana, zwiększając zakres przedmiotowy ochrony (obejmując zagrożenia, których dziś nie akceptuje rynek ubezpieczeniowy w Polsce).

Rozdział czwarty rozpoczęłam od poszukiwania odpowiedzi na pytanie, czy w rolnictwie krajów europejskich (w tym w Polsce) można zidentyfikować uwarunkowania i czynniki sprzyjające funkcjonowaniu ubezpieczeń wzajemnych. W tym celu przeanalizowałam historyczny rozwój rolniczych ubezpieczeń wzajemnych (także na ziemiach polskich) od XIX w. do czasów współczesnych. Osadzenie ubezpieczeń wzajemnych w ekonomii społecznej uzasadnia analizę uwarunkowań rozwoju wzajemności w sektorze rolnym poprzez pryzmat innych podmiotów trzeciego sektora w środowiskach rolnych. I tu wyraźnie widoczna jest obecność spółdzielczości rolniczej (a szczególnie spółdzielczości finansowej), która rozwijała się najdynamiczniej właśnie w tym sektorze gospodarki. Dziś przejawami wspólnego działania mogą być grupy producenckie czy szereg programów związanych z finansowaniem ze środków UE. Istotnym elementem wpływającym na rozwój ubezpieczeń wzajemnych (poza samą potrzebą ubezpieczenia) jest obecność kapitału społecznego¹⁰. Przeanalizowałam ją zatem poprzez mierniki obiektywne, takie jak uczestnictwo w życiu politycznym i społecznym, tworzenie organizacji pozarządowych, a także mierniki subiektywne, wynikające z badań sondażowych (głównie *Diagnozy Społecznej*). Uzyskane wyniki pozwalają na sformułowanie wniosku, iż kapitał społeczny środowisk wiejskich jest wyższy niż miejskich.

W dalszej części rozdziału analizowałam obecność rolnych ubezpieczeń wzajemnych w wybranych krajach europejskich (głównie na przykładzie Niemiec i Austrii¹¹). Wskazałam, że są one wciąż powszechnie wykorzystywane w rolnictwie, co więcej – osiągają w wielu obszarach przewagę nad komercyjnymi zakładami ubezpieczeń. Obejmują swym działaniem istotną część rynku ubezpieczeń rolnych, a także są na tym rynku promotorem nowych koncepcji (np. ubezpieczeń indeksowych w Austrii) czy technik ubezpieczeniowych (system *bonus-malus* w ubezpieczeniach rolnych, wykorzystanie najnowszych technologii w likwidacji szkód) oraz prewencji ubezpieczeniowej (w Niemczech czy we Włoszech).

¹⁰ Wniosek ten wynikał z badania aspektu społecznego ubezpieczeń wzajemnych przeprowadzonego w rozdziale 2. Co ciekawe, po raz pierwszy termin „kapitał społeczny” został użyty przez L.J. Hanifan w 1916 r. właśnie w odniesieniu do środowisk wiejskich.

¹¹ W mojej opinii na szerszą analizę zasługują te właśnie kraje, gdyż odnotowują one najwyższy w UE wskaźnik ubezpieczonych gruntów w całości gruntów ornych (w Niemczech ponad 75%, w Austrii ok. 60%), ale też ze względu na odmienną koncepcję zastosowania wzajemności ubezpieczeniowej. Na rynku niemieckim niemal 70% składki ubezpieczeń upraw trafia do małych lub dużych zakładów ubezpieczeń wzajemnych, w Austrii zaś zakłady ubezpieczeń stworzyły specjalistyczny TUV rolny i przekazały do niego całość ubezpieczeń upraw i zwierząt.

Kolejny obszar badań dotyczył konceptualizacji pojęcia *mutual fund*. Ponieważ coraz częściej rolnicy zgłaszają potrzebę ochrony, której nie oferuje im rynek ubezpieczeniowy (lub oferuje ochronę nieakceptowalną cenowo), nowością w tym obszarze¹² jest możliwość wykorzystania idei wzajemności dla form ubezpieczenia w postaci funduszy wzajemnych. Ich formalna obecność w regulacjach UE rozpoczęła się w roku 2009 dotychczas doczekały się one jednak nielicznych opracowań naukowych¹³, Należy podkreślić, iż w dokumentach unijnych potraktowano problematykę *mutual fund* bardzo pobieżnie – zarówno w zakresie implementacji prawnej, jak i rozwiązań organizacyjnych czy finansowych. Podjęłam zatem rozważania o koncepcji tych rozwiązań. Zaproponowałam autorską definicję funduszy, wskazałam zasady ich tworzenia, zarządzania nimi i ich funkcjonowania finansowego oraz elementy wpływające na zaangażowanie rolników w fundusze wzajemne, w tym szczególnie zalety i ograniczenia w zabezpieczaniu rolników przed zagrożeniami.

Uzupełnieniem tych rozważań są studia komparatywne nad tymi funduszami w Holandii, Włoszech i Francji (oparte w przeważającej mierze na dokumentach źródłowych, w tym sprawozdaniach finansowych). Analizy zostały w każdym przypadku poprzedzone prezentacją całego systemu ubezpieczeń rolnych w badanych krajach. Poza szczegółową prezentacją tych rozwiązań w ramach analiz zweryfikowałam efektywność funkcjonowania tych instrumentów oraz ich możliwy wpływ prewencyjny.

W końcowej części rozdziału zaproponowałam wykorzystanie *mutual fund* w systemie ubezpieczeń rolnych w Polsce. Propozycja ta została poprzedzona analizą dotychczasowego rozwoju i aktualnego stanu polskiego rynku ubezpieczeń rolnych. Obok danych charakteryzujących ilościowy rozwój ubezpieczeń przedstawiłam i uzasadniłam kluczowe problemy związane z rozwojem tego rynku. Na tym tle zaproponowałam zastosowanie *mutual fund* jako II filaru systemu finansowania zdarzeń losowych w rolnictwie w Polsce. Pierwszy filar tworzyć mogłyby dotychczasowe dotowane ubezpieczenia poszerzone ewentualnie o ubezpieczenia o charakterze katastroficznym (dla szkód ze stratą powyżej 30% produkcji). Koncepcja *mutual fund* mogłaby zostać wykorzystana dla zagrożeń, które ze względu na brak

¹² Sformułowanie „nowość” nie dotyczy tu samej idei, ale formalnej jej akceptacji przez organy Unii Europejskiej i umieszczenie wśród dopuszczonych do stosowania i dofinansowania instrumentów zarządzania gospodarstwem rolnym w warunkach ryzyka.

¹³ W literaturze zagranicznej są to głównie opracowania: M. Meuwissen, T. Assefa, M. van Asseldonk, *Supporting Insurance in European Agriculture: Experience of Mutuals in the Netherlands*, “Euro Choices” 2013, nr 12(3), s. 10–16 i T. Assefa, M. Meuwissen, M. Asseldonk, *Mutual insurance companies as a tool for farmer income stabilization: performance and prospects in the CAP*, 126th EAAE Seminar, Capri 2012, June 27–29. W Polsce, poza wcześniejszym dorobkiem autorki, tematyka ta poruszana była też w artykule: P. Sulewski, M. Majewski, M. Meuwissen, *Fundusze ubezpieczeń wzajemnych jako forma ograniczania ryzyka w rolnictwie*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2014, nr 2(339), s. 127–144.

danych statystycznych nie są ubezpieczane. W efekcie tak skonstruowany II filar może stać się elementem zwiększającym powszechność ubezpieczeń rolnych w Polsce. W pracy określiłam podstawowe reguły funkcjonowania II filaru – zaproponowałam koncepcję opartą na wspólnotach rolników zrzeszonych, np. w izbach rolniczych, organizacjach producenckich czy spółdzielniach rolniczych. Wskazałam także minimalne, konieczne dla wdrożenia *mutual fund* rozwiązania prawne, organizacyjne i finansowe. Analiza koncentracji regionalnej określonych typów produkcji rolniczej w Polsce wskazuje, iż rozwiązania te mogłyby przybierać również postać wspólnot regionalnych.

Badania funduszy wzajemnych i wdrażanie wykorzystujących je rozwiązań wydaje się jednak niezwykle istotne nie tylko dla rozwoju ubezpieczeń rolnych czy ochrony w zakresie zdarzeń nieubezpieczalnych, ale także dlatego, że instrument stabilizacji dochodów powinien być oparty na koncepcji funduszu wzajemnego (zgodnie z regulacjami UE). Instrument ten jako szczególne rozwiązanie *mutual fund* został poddany gruntownej analizie w rozdziale piątym.

W pierwszej części tego rozdziału na bazie literatury przedmiotu i badań empirycznych wskazałam kluczowe czynniki wpływające na zmienność dochodów producentów rolnych, w tym wahania cen na rynku produktów rolnych¹⁴. Badania empiryczne dowiodły dużej niestabilności dochodów rolniczych w krajach UE, co uzasadnia niezbędną szerszą niż dotąd wykorzystania instrumentów zarządzania ryzykiem dochodowym. Kluczowym zadaniem ISD jest właśnie zabezpieczenie przed skutkami nadmiernej utraty dochodów, również bez określenia przyczyn tej utraty (a zatem także z uwzględnieniem czynników niepodlegających dotychczas ubezpieczeniom rynkowym). Dodatkowo skonkludowałam, iż w okolicznościach, kiedy kraje będące konkurencją dla Europy na rynkach rolniczych (w tym głównie Kanada i USA) wdrażają rozwiązania stabilizujące dochód rolniczy, aplikacja tego rozwiązania w Unii Europejskiej może stać koniecznością.

W kolejnej części pracy na bazie regulacji prawnych, analizy literatury i własnych wniosków określiłam cel, warunki funkcjonowania i zasady finansowania instrumentu stabilizacji dochodu, wskazałam wady i zalety tego rozwiązania. W następnym kroku przedstawiłam studium przypadku propozycji tego rozwiązania zgłoszonej do implementacji w dwóch krajach członkowskich – we Włoszech i na Węgrzech. Warto podkreślić, że są to

¹⁴ Obok analizy literatury w rozdziale zbadałam (w oparciu o dane Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa, europejskiego The Farm Accountancy Data Network i Directorate-General for Agriculture and Rural Development EC) kształtowanie się indeksów cenowych na rynkach rolnych i wahania średnich cen produktów rolnych w relacji do wahań wydajności produkcji dla wybranych produktów roślinnych i zwierzęcych.

jedynie propozycje zaakceptowane do wdrożenia przez Komisję Europejską (do końca roku 2017),¹⁵ a ich analiza dostarczyła szeregu wniosków wartych rozważenia przy sformułowaniu propozycji tego rozwiązania dla Polski.

Proponowany w rozwiązaniach KE instrument stabilizacji dochodu jest instrumentem nowym i w związku z tym występuje relatywnie niewielka liczba studiów teoretycznych i empirycznych, głównie w obcojęzycznej literaturze przedmiotu¹⁶. Dotychczasowe badania tej tematyki poddałam analizie krytycznej w kolejnym punkcie przedkładanej publikacji. Warto podkreślić, że dotychczasowy dorobek literatury koncentrował się głównie na ocenie technicznego wymiaru funkcjonowania instrumentu stabilizacji dochodu, jego kosztach, na określeniu beneficjentów w populacji rolniczej i konieczności tworzenia odpowiedniej polityki ubezpieczeniowej, a dotyczył Włoch, Szwajcarii, Francji, Finlandii, Belgii i Hiszpanii.

Ostatni punkt mojej publikacji jest kluczowy ze względu na wartość aplikacyjną. Jest on autorską propozycją zasad i form wykorzystania instrumentu stabilizacji dochodu oraz symulacją tego instrumentu wraz z analizą jego wykonalności za okres 2007–2015 na danych z polskiego systemu FADN (Farm Accountancy Data Network).¹⁷

W koncepcji tego instrumentu zaproponowałam (w całkowitej zgodności z zasadami wynikającymi z regulacji europejskich) metodę określania dochodu i kryteria uprawniające do świadczenia z instrumentu stabilizacji dochodu (w tym zasadę wyznaczania dochodu referencyjnego), zakres pokrycia spadku dochodu i zasady grupowania gospodarstw rolnych (ze względu na dostępność danych zaproponowano klasyfikację wg klas wielkości ekonomicznej zgodną z klasyfikacją z europejskiego FADN¹⁸).

Symulacje objęły w pierwszym etapie wyznaczenie w próbie gospodarstw kwalifikujących się do wypłat z ISD oraz symulację wartości wypłaconych odszkodowań

¹⁵ Propozycje aplikacji są zgłaszane w ramach krajowych programów rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020 i akceptowane przez Komisję Europejską. Trzecią propozycję zgłosił region Hiszpanii Castilla y León, ze względu jednak na ograniczony zakres jego działania budził on szereg wątpliwości w KE i jego wdrożenie zostało odroczone.

¹⁶ Warto w tym miejscu wskazać nieliczne opracowania polskie (inne niż znajdujące się w moim dorobku) – teoretyczne prace: M. Soliwoda, J. Kulawik, J. Góral, *Stabilizacja dochodów rolniczych. Perspektywa międzynarodowa, Unii Europejskiej i Polski*, „Więś i Rolnictwo” 2016, nr 3, s. 41–68 i badania o charakterze empirycznym: C. Klimkowski, W. Rembisz, *Kwestie stabilizacji dochodów w rolnictwie*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2014, nr 10, s. 85–96 i C. Klimkowski, *Farm Income Stabilization Effectiveness and Income Stabilization Tool*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2016, nr 41, s. 309–318. Badania empiryczne dotyczą jednak raczej instrumentu opartego na stabilizacji produkcji (nie dochodu), odmiennego zatem w swej istocie od proponowanego w rozwiązaniach UE.

¹⁷ System FADN (Farm Accountancy Data Network) to europejski system zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych, który jest obecny w Polsce od roku 2004. W badaniu jednak pierwsze trzy lata 2004–2006 zostały użyte do wyznaczenia pierwszej średniej referencyjnej.

¹⁸ Gospodarstwa rolne uczestniczące w FADN są klasyfikowane według Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych (WTGR). Od 2015 r. przepisy dotyczące WTGR zostały zawarte w Rozporządzeniu Delegowanym Komisji (UE) nr 1198/2014 z dnia 1 sierpnia 2014 r.

w latach 2007–2015 (w tym w podziale na potencjalne źródła wypłat)¹⁹. Ponadto w celu przeprowadzenia analizy ryzyka zostały skonstruowane rozkłady liczby i wartość szkód w podziale na klasy wielkości ekonomicznej. Na tej podstawie, metodą wartości oczekiwanej, wyznaczyłam składkę ubezpieczeniową netto w podziale na klasy wielkości ekonomicznej²⁰ oraz stawkę taryfową. Wyznaczona stopa składki w poszczególnych klasach wielkości ekonomicznej waha się w przedziale od kilku do kilkudziesięciu procent. Dopiero zastosowanie wpisanych w konstrukcję instrumentu dopłat do odszkodowań ze środków PROW (w wysokości 65%) sprawia, iż jej poziom wyraźnie spada i ISD, w mojej ocenie, może być zaakceptowana przez rolników.

Dodatkowo przeprowadziłam także ocenę zmienności szkód w portfelu (poprzez wyznaczenie wskaźnika zmienności portfela). Jego wartość waha się w przedziale 160–370%, co świadczy o braku równowagi w takim portfelu. Przy takich parametrach zmienności prawdopodobnie żaden komercyjny zakład ubezpieczeń nie podjąłby się prowadzenia tego ubezpieczenia (m.in. ze względu na konieczność posiadania bardzo wysokich kapitałów). Przyjęte w regulacjach UE rozwiązanie stworzenia ISD na bazie wzajemności (*mutual fund*) może być w obecnej sytuacji jedynym akceptowalnym rozwiązaniem. Wpisanie zaś w rozwiązania regulacyjne możliwości dofinansowania odszkodowań ze środków unijnych, zaciągania kredytów lub określania limitów wypłat może być kluczowe w zapewnieniu funkcjonowania instrumentu.

W dalszych badaniach (przy założeniu potencjalnej akceptowalności funduszu) proponuję rozwiązania organizacyjne instrumentu stabilizacji dochodu (stworzenie funduszu centralnego z subfunduszami opartymi na wielkości ekonomicznej), określam jego zasady działania i źródła finansowania. Przede wszystkim jednak, aby fundusz taki mógł zafunkcjonować, powinien stanowić jeden z elementów kompleksowego systemu finansowania skutków zdarzeń niepożądanych w Polsce. W związku z tym zaproponowałam stworzenie docelowo trzyfilarowego systemu – rozszerzenie rozwiązania opartego na ubezpieczeniach dotowanych i funduszach wzajemnych (*mutual fund*) o dodatkowy – trzeci filar, który stanowiłby ISD.

¹⁹ Próba polskiego FADN obejmuje 12 100 gospodarstw i jest reprezentatywna ze względu na lokalizację, wielkość ekonomiczną i typ rolniczy. Jednak w przeprowadzonym przez mnie badaniu uczestniczy mniejsza liczba gospodarstw (inna w każdym roku) ze względu na konieczność zachowania minimum czteroletniej nieprzerwanej obecności w bazie FADN. W efekcie do obserwacji zostało zakwalifikowanych około 70% gospodarstw w każdym z badanych lat (w 2012 r. nawet niemal 80%).

²⁰ W badaniu przyjęto założenie, że zostanie wyznaczona przede wszystkim składka netto, nazywana też składką ryzyko, która służyć będzie wyłącznie do określenia kosztów ISD wynikających jedynie ze zmian dochodu. Ponieważ celem badan było wyznaczenie minimalnego progu składki, w kalkulacjach zastosowano metodę wartości oczekiwanej, pomijając uwzględnianie dodatków bezpieczeństwa.

W podsumowaniu badań wymieniam także szereg dodatkowych problemów, które należałoby rozwiązać przed wprowadzeniem ISD (wskazuję przy tym częściowe propozycje rozwiązań). Do kluczowych zagadnień zaliczyć należy przede wszystkim zapewnienie spójności funkcjonowania zaproponowanego systemu, określenie reguł kalkulacji składki (stworzenie modelu oceny ryzyka) oraz, co wydaje się najistotniejsze, określenie zasad ewidencji dochodu (choćby uproszczonych) i ich wprowadzenie.

W podsumowaniu stwierdzam także, iż kluczowym zagrożeniem dla koncepcji budowania drugiego i trzeciego filaru w postaci *mutual fund* i implementacji ISD (szczególnie w warunkach Polski) jest bezsprzecznie ograniczoność środków budżetowych oraz środków przeznaczanych na PROW (II filar Wspólnej Polityki Rolnej). Kluczowym elementem decydującym o implementacji tych rozwiązań jest zaangażowanie środków ze Wspólnej Polityki Rolnej, a być może nawet rozszerzenie kierunków zaangażowania tych środków o reasekurację publiczną. Bez dodatkowego finansowania stosowanie tych instrumentów przez rolników nie będzie możliwe ze względu na barierę cenową. Należy jednak wziąć pod uwagę, że w sytuacji wpisania funduszy i ISD w system zarządzania ryzykiem gospodarstwa rolnego, składka na dwa nowe filary będzie dodatkiem do składki z tytułu ubezpieczeń upraw i zwierząt. Pomimo zatem dofinansowania ze środków publicznych i PROW całkowity koszt tych instrumentów może być zbyt wysoki. Warto przy tym zauważyć, że przy zapewnieniu powszechności korzystania z ubezpieczeń, funduszy i ISD możliwe będzie zastosowanie efektu synergii i składki z tytułu ubezpieczeń mogą ulec obniżeniu w stosunku do aktualnych parametrów. Co więcej, wskazywany przez mnie związek funduszy wzajemnych z polityką prewencyjną (zarówno w pierwszym jak i drugim filarze) również może korzystnie wpłynąć na ceny i stabilność proponowanych rozwiązań.

Przeprowadzone w pracy analizy pozwoliły na potwierdzenie prawdziwości hipotezy badawczej, iż ubezpieczenia rolne oparte na wzajemności są potencjalnie bardziej efektywne²¹ w zabezpieczeniu stabilnego funkcjonowania producentów rolnych niż ubezpieczenia komercyjne. Wskazują na to nie tylko przeprowadzone badania teoretyczne, z których wynika wyższość ubezpieczeń wzajemnych na rynkach charakteryzujących się znaczącą obecnością asymetrii informacyjnej czy zdarzeń skorelowanych, ale także badania empiryczne. Dowodzą one skuteczności tradycyjnych ubezpieczeń wzajemnych (ubezpieczeń upraw czy zwierząt, oferowanych tradycyjnie na rynku ubezpieczeniowym) oraz możliwości poszerzenia

²¹ W całej pracy efektywność ubezpieczeń rozumiana jest w dwóch wymiarach – społecznym i ekonomicznym (zgodnie z konkluzją rozważań w rozdziale 3).

dotychczasowej oferty ubezpieczeniowej dla zdarzeń, które dziś są trudno ubezpieczalne lub nieubezpieczalne. Dzieje się to dzięki cechom wzajemności – głównie nieostatecznej składce lub możliwości redukcji odszkodowań. Wzajemność ubezpieczeniowa daje zatem możliwość zwiększenia powszechności ubezpieczeń przy zachowaniu efektywności ekonomicznej działalności ubezpieczeniowej.

Także stabilizacja dochodów rolniczych w formie zaproponowanej w regulacjach UE wydaje się mieć szanse powodzenia jedynie przy założeniu zastosowania wzajemności ubezpieczeniowej (przede wszystkim ze względu na bardzo dużą zmienność szkód w portfelu) i, co konieczne, włączenia w finansowanie instrumentów stabilizacji dochodów środków dodatkowych, pochodzących nie tylko ze składek rolników. Przy zachowaniu tych warunków nowe instrumenty (wynikające z regulacji UE) dają szansę na stworzenie w Polsce tryfilarowego systemu finansowania negatywnych skutków realizacji zagrożeń w rolnictwie, w którym filary będą wobec siebie komplementarne.

Prezentowana monografia stanowi próbę teoretyczno-empirycznego ujęcia zagadnień związanych z wykorzystaniem wzajemności ubezpieczeniowej w zarządzaniu gospodarstwem rolnym w warunkach ryzyka, w tym jako instrumentu stabilizującego dochody rolników. Analiza podjętych zagadnień ma charakter interdyscyplinarny. Łączy w sobie wiedzę z zakresu ubezpieczeń (ubezpieczeń rolnych i finansów ubezpieczeń) i ekonomii z zagadnieniami dotyczącymi *risk management*, finansów gospodarstw rolnych, prawa gospodarczego oraz z metodami aktuarialnymi²². Niemniej jednak kluczowy nacisk został położony na problematykę ubezpieczeń, w tym wykorzystanie idei ubezpieczenia wzajemnego w finansowaniu negatywnych skutków realizacji ryzyka w rolnictwie, co sprawia, że rozprawa ta szczególnie osadzona jest w dyscyplinie finansów.

Do najważniejszych osiągnięć pracy, stanowiących wkład w rozwój nauk ekonomicznych w dyscyplinie finanse, należy, moim zdaniem, zaliczyć niżej określone punkty.

²² Ze względu na zakres publikacji jej ważną częścią była recepcja literatury – głównie zagranicznej, ale też krajowej. W pracy wykorzystano ponad 550 źródeł, liczba ta wiąże się przede wszystkim ze wspomnianą już interdyscyplinarnością. Do przeprowadzenia badań i analiz konieczne były pozycje obejmujące swym zakresem teorię ryzyka i ubezpieczeń (w tym szereg opracowań dotyczących specyfiki ryzyka rolnego i ubezpieczeń rolnych), literatura z zakresu teorii ekonomii (m.in. równowagi rynkowej, asymetrii informacyjnej), teorii przedsiębiorstwa, ekonomiki rolnictwa, finansów, funkcjonowania UE, ale także ekonomii społecznej czy socjologii. Dodatkowo w części empirycznej wykorzystano dane źródłowe z FADN, a także dane pochodzące ze sprawozdań, opracowań i raportów Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Polskiej Izby Ubezpieczeń oraz dane źródłowe i opracowania udostępnione przez instytucje unijne, włoskie, francuskie i węgierskie (KE, PE, COPA-COGECA, ISMEA, ASNACODI, FMSA, Agrárgazdasági Kutató Intézet).

1. Połączenie zdobyczy nauki w zakresie ubezpieczeń (wzajemności ubezpieczeniowej) z problematyką zarządzania finansami gospodarstwa rolnego w warunkach ryzyka, dotychczas oba nurty badań teoretycznych nie były łączone.
2. Stworzenie autorskiej propozycji pięcioaspektowego definiowania i identyfikowania reguł prowadzenia działalności ubezpieczeniowej opartej na zasadzie wzajemności, a także szczegółowa analiza tych reguł oraz systematyzacja dorobku światowej i krajowej literatury przedmiotu z zakresu ubezpieczeń wzajemnych.
3. Uzasadnienie teoretyczne użyteczności i wyższej efektywności ubezpieczeń wzajemnych na rynku ubezpieczeń rolnych w oparciu o dorobek literatury światowej dotyczącej zachowań rynku ubezpieczeń w sytuacji asymetrii informacyjnej (badania Rotschilda i Stiglitz) oraz teorii o koegzystencji ubezpieczeń wzajemnych i komercyjnych w świetle występowania na rynkach negatywnej selekcji i hazardu moralnego (prace B.D. Smitha i M.J. Stutzer), a także ryzyk skorelowanych (analizy N.A. Doherty'ego i G. Dionne'a). Rozważania te poparto także dowodami empirycznymi na bazie literatury krajowej i zagranicznej.
4. Systematyzacja dotychczasowego dorobku naukowego i krytyczna analiza literatury przedmiotu w zakresie koncepcji, istoty i znaczenia ryzyka w ubezpieczeniach rolnych (w tym koncepcji ubezpieczalności i nieubezpieczalności zagrożeń w rolnictwie) oraz instrumentów zarządzania ryzykiem w rolnictwie (w tym polityki UE w tej dziedzinie).
5. Sformułowanie autorskiej propozycji kluczowych wskaźników definiujących efektywność ochrony w ubezpieczeniach rolnych w oparciu o szczegółową analizę literatury przedmiotu, w której definiowano pojęcie efektywności ochrony ubezpieczeniowej.
6. Określenie parametrów analizy rozwoju i obecnej sytuacji ubezpieczeń dotowanych oraz badania empiryczne w zakresie uwarunkowań niedostatecznego rozwoju ubezpieczeń rolnych w Polsce, w tym analiza zaangażowania państwa (środków budżetowych) w bezpośrednie finansowanie negatywnych skutków realizacji zdarzeń przyrodniczych w rolnictwie (wkład o charakterze metodycznym).
7. Systematyzacja dotychczasowego dorobku oraz modyfikacja istniejących rozwiązań, a przede wszystkim przedstawienie własnych propozycji dotyczących definiowania, istoty, zasad działania i korzyści oraz zagrożeń związanych z nowymi

instrumentami finansowania strat w gospodarstwach rolnych (*mutual fund* i oparty na nim instrument stabilizacji dochodu).

8. Przeprowadzenie badań komparatywnych nowych instrumentów zarządzania gospodarstwem rolnym w warunkach ryzyka w krajach, które stosują te instrumenty lub wprowadziły odpowiednie regulacje w tym zakresie (lub też są one w fazie pilotażowej).
9. Sformułowanie propozycji modelu, który umożliwi szacunek wypłat z instrumentu stabilizacji dochodu oraz oszacowanie minimalnego poziomu składki netto dla ISD w Polsce na podstawie danych z systemu FADN.

Obok teoretyczno-empirycznego charakteru pracy należy wskazać także jej aspekt aplikacyjny. W pracy sformułowałam i rozwinęłam koncepcję kompleksowego trójfilarowego systemu finansowania skutków realizacji zdarzeń losowych w rolnictwie, w którym filar II i III w całości są oparte na metodzie wzajemności ubezpieczeniowej (oczywiście nie jest także wykluczone wykorzystanie TUW w filarze I, gdzie mogą konkurować z zakładami komercyjnymi). Zaprezentowana przez mnie koncepcja modelu stosującego nowe instrumenty finansowania skutków realizacji ryzyka w rolnictwie może być przedmiotem dalszych rozważań nad uwarunkowaniami jego wdrożenia w Polsce.

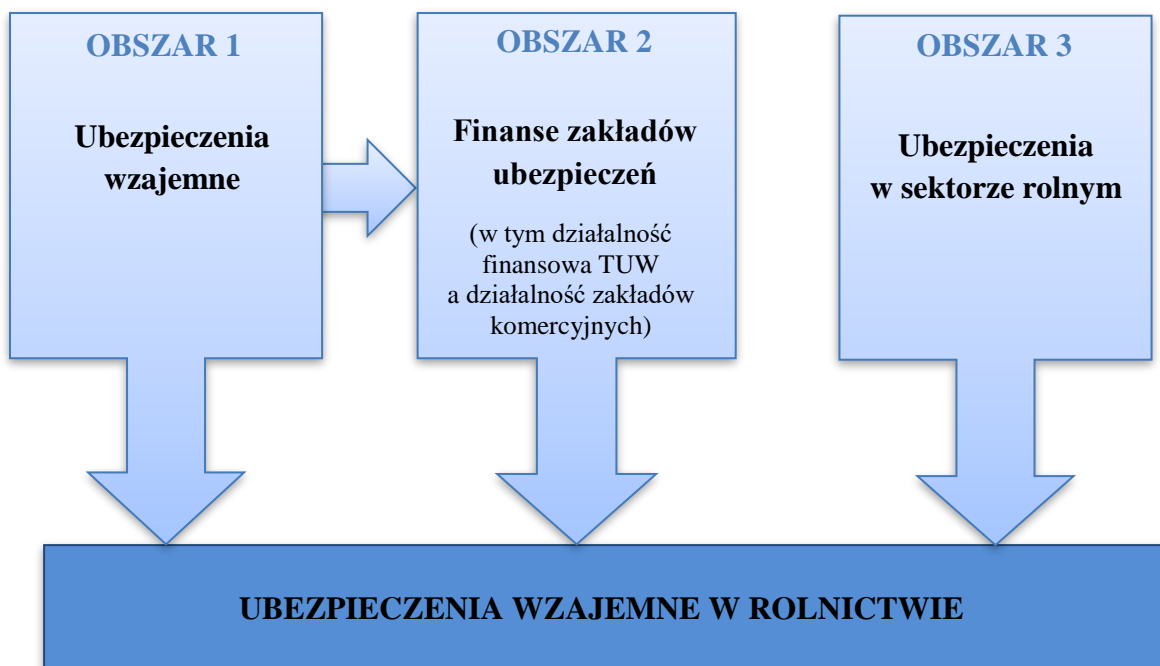
5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Od momentu rozpoczęcia mojej pracy naukowej w Katedrze Finansów Uniwersytetu Gdańskiego, następnie kontynuowanej w Katedrze Ryzyka i Ubezpieczeń Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie moją aktywność naukowo-badawczą należy lokować w dyscyplinie finanse, a precyzyjniej – w ubezpieczeniach. Mogę zdefiniować trzy podstawowe obszary badawcze wyraźnie dominujące w mojej pracy naukowej:

- ubezpieczenia wzajemne,
- finanse zakładów ubezpieczeń,
- ubezpieczenia w sektorze rolnym.

Moje prace badawcze ewoluowały w kierunku przenikania się wskazanych obszarów badawczych, prowadząc w efekcie do stworzenia publikacji stanowiącej podstawę składanego przez mnie wniosku. Praca ta jest niejako syntezą i kontynuacją oraz rozwinięciem wcześniejszych badań (rysunek 1.).

Rysunek 1. Główne obszary badawcze mojej pracy naukowej

Główny obszar mojej działalności badawczej dotyczy **ubezpieczeń wzajemnych**. Zainteresowanie wzajemnością ubezpieczeniową rozpoczęło się jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora, ich efektem była rozprawa doktorska *Uwarunkowania organizacyjne i finansowe związków wzajemności członkowskiej w towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych* i szereg publikacji, które dotyczyły badań związanych z rozprawą doktorską²³ oraz zgłębiały problematykę związków wzajemności członkowskiej w zmieniającej się rzeczywistości ekonomicznej i prawnej. Zasadniczo jednak badania moje ewoluowały od szczegółu – jakim w działalności TUW są związki wzajemności członkowskiej – do ogółu, czyli koncepcji zakładów ubezpieczeń opierających swe działanie na zasadzie wzajemności oraz różnych aspektów ich funkcjonowania.

W szeregu publikacji badałam znaczenie ubezpieczeń wzajemnych na światowym i krajowym rynku ubezpieczeniowym oraz wskazywałam i analizowałam szereg cech specyficznych ubezpieczeń wzajemnych. Obok pomiarów ilościowych skupiałam się na elementach niebadanych dotychczas w literaturze przedmiotu – takich jak wymiar etyczny działalności ubezpieczycieli wzajemnych (na tle problemu etyki w biznesie ubezpieczeniowym), zdefiniowanie i ocena efektywności ochrony ubezpieczeniowej

²³ Niektóre opublikowane były już po uzyskaniu stopnia doktora, więc zostały one specjalnie wyodrębnione w wykazie mojego dorobku naukowego w załączniku 2.

świadczonej przez ubezpieczycieli wzajemnych. W publikacjach akcentowałam też znaczenie samorządu i samorządności w ubezpieczeniach wzajemnych. Badanie ubezpieczeń wzajemnych dotyczyło również obszaru finansowego – w większości były to badania porównawcze różnych elementów działalności finansowej ubezpieczycieli wzajemnych i komercyjnych.

Analizując sytuację ubezpieczeń wzajemnych, nie mogłam pominąć aktywności instytucji Unii Europejskiej w tym obszarze oraz wpływu najnowszych regulacji prawnych (*Solvency II*) na działalność ubezpieczycieli wzajemnych w UE. W konkluzjach tych badań wskazuję, iż wprawdzie organy unijne przejawiają pewną aktywność w promowaniu idei wzajemności, jednak obecne regulacje prawne dążą do unifikacji form działalności ubezpieczeniowej, co stanowić może istotne zagrożenie dla działania ubezpieczeń wzajemnych. Kluczowe w tym wypadku (wniosek taki pojawia się także w odniesieniu do krajowego rynku ubezpieczeń) wydaje się, moim zdaniem, sformułowanie polityki ubezpieczeniowej, która uwzględniałaby specyfikę ubezpieczeń wzajemnych i nie tworzyła barier dla ich funkcjonowania.

W rozważaniach próbowałam również wskazać potencjalnie niewykorzystane obszary rozwoju TUW w Polsce, analizowałam przy tym zarówno korzyści, jak i zagrożenia zastosowania ich w badanych obszarach – m.in. turystyce (dla ochrony klienta przed upadłością zakładu ubezpieczeń), szpitalnictwie (szczególnie dla ubezpieczenia na rzecz pacjentów z tytułu zdarzeń medycznych), jednostkach samorządu terytorialnego, w ubezpieczeniach zdrowotnych czy emerytalnych oraz związanych z nowymi technologiami (w tym nanotechnologią).

Prace badawcze w tym obszarze zaprezentowałam w wielu artykułach i wystąpieniach na konferencjach naukowych, wśród których za najważniejsze uznaję:

1. M. Janowicz-Lomott, *Etyka w działalności zakładów ubezpieczeń wzajemnych - wybrane problemy*, [w:] J. Bieliński, M. Czerwińska [red.], *Zarządzanie wartością przedsiębiorstwa w warunkach zakłóceń na rynkach finansowych*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008, s. 578–586;
2. M. Janowicz-Lomott, *Ubezpieczeniowe metody ochrony interesów klientów w przypadku upadłości organizatorów i pośredników turystyki*, [w:] A. Organiściak-Krzykowska, J. Bąk [red.], *Problematyka współczesnych ubezpieczeń*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych i Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Warszawa–Olsztyn 2013, s. 86–105;

3. M. Janowicz-Lomott, *Ubezpieczenia wzajemne w finansowaniu skutków zdarzeń katastroficznych w samorządzie terytorialnym - zarys koncepcji*, „Problemy Zarządzania”, 2013, nr 2, s. 60-79;
4. M. Janowicz-Lomott, *Polityka instytucji Unii Europejskiej wobec towarzystw ubezpieczeń wzajemnych*, [w:] W. Sułkowska, G. Strupczewski [red.], *Dylematy teorii i praktyki ubezpieczeń*, Poltext, Warszawa 2015, s. 109–120.

Moje badania i publikacje z ubezpieczeń wzajemnych zaowocowały współpracą z Association Internationale des Sociétés d'Assurance Mutuelle przy tworzeniu opracowania *Mutual insurance in figures*²⁴ oraz konsultacjami naukowymi polskiego wydania raportu *Sytuacja obecna i perspektywy rozwoju organizacji wzajemnościowych w Europie. Raport końcowy z badania*²⁵. Z tym obszarem wiąże się też szereg projektów, które wykonałam na zlecenie i we współpracy z biznesem, oraz liczne zaproszenia do wystąpień na konferencjach lub udziału w panelach dyskusyjnych (ich wykaz został zamieszczony w załączniku nr 2).

Zainteresowanie **finansami zakładów ubezpieczeń** rozpoczęło się jeszcze w trakcie studiów, a jego pierwszym efektem była praca magisterska pt. *Finansowe aspekty działalności towarzystw ubezpieczeń na życie w latach 1993–1995*. Po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych moje prace badawcze skupiły się na ocenie wybranych obszarów zarządzania finansami w zakładach ubezpieczeń, ale szczególną uwagę poświęciłam wpływowi otoczenia (sytuacji rynkowej) na działalności finansową zakładów ubezpieczeń.

Moje zainteresowania w tym obszarze skupiły się w początkowym okresie głównie na polityce lokacyjnej ubezpieczycieli i jej ocenie oraz na wpływie działalności lokacyjnej na wartość zakładów ubezpieczeń. Kluczowa dla tych analiz wydaje się konstatacja, iż rośnie rola działalności lokacyjnej jako dźwigni wartości zakładu ubezpieczeń.

Przede wszystkim jednak prowadziłam badania komparatywne pozwalające na potwierdzenie tezy, że koncepcja prowadzenia działalności ubezpieczeniowej wpływa na zarządzanie finansami zakładu ubezpieczeń i efekty ekonomiczne tej działalności. Mimo krótkiego okresu funkcjonowania TUW na polskim rynku (analizy dotyczyły głównie okresu do roku 2010) pozwoliły na sformułowanie pewnych wniosków. W badaniach (głównie empirycznych) porównywałam:

²⁴ AISAM, *Mutual insurance in figures*, AISAM, Brussels, 2007.

²⁵ S. Broek, B.-J. Buiskool, A. Vennekens, R. Van der Horst, *Sytuacja obecna i perspektywy rozwoju organizacji wzajemnościowych w Europie. Raport końcowy z badania*, Spółdzielczy Instytut Naukowy, Sopot 2013.

- działalność lokacyjną (portfele lokat i efektywność) – dowodząc, że działalność lokacyjna T UW jest bardziej konserwatywna, ale w badanych latach efekty finansowe tej działalności są zbliżone do efektów działalności ubezpieczycieli komercyjnych;
- poziom i wskaźniki kosztów (szkodowość, koszty akwizycji i administracji) – wnioskując, iż polityka ponoszenia kosztów różni między sobą podmioty; badania potwierdziły też tezy stawiane w literaturze światowej o niższych kosztach akwizycji i trudnościach w obniżaniu kosztów administracji w T UW w porównaniu do spółek akcyjnych;
- efektywność finansową działalności zakładu ubezpieczeń – uzyskując częściowe potwierdzenie tezy o niższej rentowności T UW oraz rozdysponowaniu nadwyżki finansowej w T UW-ach głównie w celu zwiększenia bezpieczeństwa zakładu lub na rzecz członków.

Wpływ otoczenia na działalność ubezpieczycieli badałam w okresach szczególnych dla rynku finansowego. Gruntownym badaniom empirycznym poddałam oddziaływanie globalnego kryzysu finansowego z roku 2007 na funkcjonowanie i efektywność działalności ubezpieczeniowej, w tym na polskie zakłady ubezpieczeń. Poszukiwałam odpowiedzi na pytanie, czy towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych radzą sobie w latach kryzysu lepiej niż zakłady komercyjne. W badaniach empirycznych dowiodłam, iż na polskim rynku ubezpieczeń w latach 2007–2008 kryzys nie wpłynął tak wyraźnie na sytuację zakładów, jak miało to miejsce na wielu innych rynkach ubezpieczeniowych, a jego oddziaływanie związane było przede wszystkim ze spadkiem wartości aktywów i związanym z nim spadkiem rentowności działalności lokacyjnej²⁶.

Wnioski z badania oddziaływania kryzysu, pozwoliły na uzyskanie potwierdzenia tez stawianych w literaturze światowej²⁷, że kryzys ma mniejszy wpływ na T UW-y niż na spółki akcyjne.

Dokonywałam badań okresu „wojny cenowej” na rynku ubezpieczeń w Polsce²⁸ (od roku 2013), wskazując zagrożenia dla działalności ubezpieczeniowej, a także konkludując,

²⁶ Co warto podkreślić, spadek ten dotyczył głównie ubezpieczeń działy I i przede wszystkim lokat, gdzie ryzyko lokowania ponosi ubezpieczający.

²⁷ C. Laux, A. Muermann, *Mutual versus Stock Insurers: Fair Premium, Capital, and Solvency*, “CFS Working Paper Series from Center for Financial Studies” 2006, nr 26; G. Znajani, *Mutuality and the Underwriting Cycle: Theory with Evidence from Pennsylvania Fire Insurance Market 1873–1909. Working paper*, 2004, Federal Reserve Bank of New York czy B.D. Smith, M. Stutzer, *A Theory of Mutual Formation and Moral Hazard with Evidence from the History of the Insurance Industry*, “The Review of Financial Studies” 1995, nr 8, s. 545–577.

²⁸ We współautorstwie z dr. Krzysztofem Łyskawą z Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

iż dla zapewnienia poprawnego rozwoju rynku ubezpieczeniowego konieczne są zmiany zarówno w obszarze underwritingu, jak i w działalności lokacyjnej.

Najnowsze rozważania wpisują się w nurt badań o finansjalizacji²⁹ sektora ubezpieczeń i potencjalnej stabilizującej roli TUW. Teoria pozwala wprowadzić na wyciągnięcie takich wniosków, jednak analiza empiryczna ich nie potwierdza, a wręcz wskazuje, iż kilka lat po kryzysie finansowym, nastąpiło wyraźne zahamowanie trendu wzrostu wzajemności. Działania pokryzysowe zmierzające do większej kontroli rynków finansowych oraz brak polityki ubezpieczeniowej wobec TUW nie przyniosły efektów powrotu do tradycyjnej roli ubezpieczycieli.

Za najważniejsze publikacje w obszarze finansów zakładów ubezpieczeń uznaje:

1. M. Janowicz-Lomott, *Wpływ kryzysu na światowych rynkach finansowych na polskie zakłady ubezpieczeń*, [w:] P. Karpuś, J. Węclawski [red.], *Rynek finansowy w erze zawirowań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2009, s. 423–432;
2. M. Janowicz-Lomott, *Kryzysy finansowe szansą dla ubezpieczeń wzajemnych? Obserwacje globalnego kryzysu finansowego*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2010, nr 1, s. 33–48;
3. M. Janowicz-Lomott, K. Łyskawa, *Underwriting i polityka lokacyjna zakładów ubezpieczeń w kształtowaniu taryf na rynku ubezpieczeń majątkowych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr/zeszyt: 415, Wrocław 2016, s. 68–82;
4. M. Janowicz-Lomott, A. Śliwiński, *New Role of Mutual Insurers on the Insurance Market*, [w:] S. Goić, A. Karasavvoglou, P. Polychronidou [eds.], *Finance in Central and Southeastern Europe*, Springer International Publishing AG, Cham 2017, s. 145–159.

Kolejnym ważnym obszarem badawczym w moim dorobku są **ubezpieczenia rolne**. Zainteresowanie tą tematyką wiązało się z nową perspektywą finansową WPR (2009–2014), która ustanawiając wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego dla rolników w ramach WPR, włączyła w ten obszar także zarządzanie ryzykiem. Pierwsze badania (prowadzone we współautorstwie z Krzysztofem Łyskawą) dotyczyły zarówno nowych źródeł

²⁹ Przyjmując jej rozumienie zgodne z definicją J. Tobina, jako stan, w którym coraz więcej środków lokowanych jest w aktywności finansowej zamiast w produkcji dóbr i usług, działalności, która generuje wysokie prywatne zyski nieproporcjonalne do jej społecznej użyteczności J. Tobin, *On the Efficiency of the Financial System*, „Lloyds Bank Review” 1984, No 153, s. 14.

finansowania, jak i nowych instrumentów – *mutual fund*. Analizy prowadziły nas do rozwiązań opartych na małych TUW-ach – jak się okazało w późniejszych badaniach (w tym badaniach komparatywnych na przykładzie Włoch) możliwe, a nawet właściwsze były inne rozwiązania.

W przeprowadzonych przeze mnie analizach dokonałam ponadto oceny wdrożonego w 2005 r. systemu dotowanych ubezpieczeń upraw, wskazując, że bez dopłat do składki ubezpieczeniowej, przy wciąż występujących kumulacjach szkód związanych ze zjawiskami pogodowymi (jak susza czy skutki złego przezimowania występujące na dużych terenach), instrument ten nie będzie akceptowalny dla rolników. Głównie ze względu na wciąż występujące kumulacje szkód, ale też dlatego, że dla zwiększania powszechności konieczne jest stosowanie innych rozwiązań i instrumentów niż rynkowe ubezpieczenia komercyjne. W związku z tym podjęłam także pierwsze badania dotyczące innych możliwych rozwiązań – rozwijane dalej w książce badania *mutual fund* oraz analizy ubezpieczeń indeksowych, w tym ubezpieczenia indeksowego w odniesieniu do dochodu i przychodu gospodarstwa rolnego (wraz z podstawami skalkulowania składki w indeksowym ubezpieczeniu przychodu dla województwa warmińsko-mazurskiego).

Zasady zaangażowania państwa w dotowanie składek do ubezpieczeń upraw i zwierząt gospodarskich pozwalają na traktowanie tego instrumentu w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego. Dzięki takiej konstatacji skoncentrowałam moje badania (prowadzone wspólnie z dr. Krzysztofem Łyskawą, a później z dr. Pawłem Rozumkiem) na ocenie tego rozwiązania przez pryzmat zagrożeń odnoszących się do tego typu współpracy państwa i sektora prywatnego, a w kolejnym kroku – do podjęcia próby oceny efektywności zaangażowania środków publicznych w to rozwiązanie.

W publikacjach prowadziłam również analizy komparatywne innych rynków ubezpieczeń rolnych, badając rozwiązania obowiązujące w USA i w krajach Unii Europejskiej. Za kluczowe publikacje w tym obszarze uznaję:

1. M. Janowicz-Lomott, K. Łyskawa, *Wspieranie ubezpieczeń rolnych przez państwo – doświadczenia polskie i wskazania unijne*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2009, nr 2, s. 127–142;
2. M. Janowicz-Lomott, K. Łyskawa, *Wspieranie rolnictwa w USA z wykorzystaniem instrumentów ubezpieczeniowych (Farm Bill 2014)*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2015, nr 3(12), s. 163–177;
3. M. Janowicz-Lomott, K. Łyskawa, P. Rozumek, *Farm Income Insurance as an Alternative for Traditional Crop Insurance*, “Procedia Economics and Finance” (Elsevier) 2015, Vol. 33, s. 439–449;

4. M. Janowicz-Lomott, K. Łyskawa, *Instrumenty stabilizacji dochodu – wymogi wspólnej polityki rolnej a adaptacja w Polsce*, „Roczniki Ekonomii Rolnictwa I Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2014, nr 4, t. 101, s. 68–77.

Wymienione kierunki badań i publikacje nie stanowią całego mojego dorobku naukowego. Pełen ich wykaz został zaprezentowany w załączniku nr 4 do wniosku w zestawieniach tabelarycznych.

6. Podsumowanie działalności naukowo-badawczej oraz dydaktycznej

Po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych opublikowałam dwie monografie (w tym jedną we współautorstwie) oraz łącznie 63 rozdziały w monografiach i artykuły naukowe (w tym 35 samodzielnie i 28 we współautorstwie). Wśród opublikowanych prac znalazły się też dwa artykuły opublikowane w materiałach konferencyjnych – uwzględnione w Web of Science Core Collection (tabela 1.).

Tabela 1. Wykaz publikacji i punktów po uzyskaniu stopnia doktora

	ŁĄCZNIE	AUTORSTWO	WSPÓLAUTORSTWO	PUNKTY*
Monografie	2	1	1	50
Rozdziały w monografiach zagranicznych	5	2	3	25
Rozdziały w monografiach krajowych	24	16	8	96
Artykuły w zagranicznych czasopismach naukowych	4	0	4	40
Artykuły w krajowych czasopismach naukowych*	27	16	11	177
Publikacje w materiałach konferencyjnych – uwzględnione w Web of Science Core Collection	2	0	2	30
Rozdziały w podręcznikach	1	0	1	0
RAZEM	65	35	30	418

*Wg MNiSW, z roku wydania publikacji

W bazie Web of Science znajdują się trzy moje publikacje, liczba ich cytowań wynosi 7 (bez autocytań 6), indeks Hirscha wynosi 1. W bazie Google Scholar znajduje się 55 publikacji, których liczba cytowań wynosi 94 (bez autocytań 73), a indeks Hirscha – 5.

Uczestniczyłam w dziewięciu sformalizowanych projektach badawczych. Jeden z nich, w którym byłam członkiem zespołu badawczego, był finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki (w ramach 40. konkursu). Ponadto jeden projekt, w którym byłam współwykonawcą (obok naukowców z USA, Holandii, Włoch, Turcji), ma charakter

zagranicznego przedsięwzięcia badawczego i był finansowany ze środków Komisji Europejskiej. Jeden projekt badawczy, którego byłam kierownikiem, i cztery, w których byłam współwykonawcą, były finansowane ze środków przyznanych na badania statutowe w Kolegium Zarządzania i Finansów SGH. Dwa projekty, którymi kierowałam, realizowano w ramach badań własnych finansowanych przez Rektora Uniwersytetu Gdańskiego. W latach 2005–2014 byłam też aktywnym członkiem zespołu w ramach corocznych badań statutowych Katedry Finansów UG.

Istotnym elementem mojej działalności naukowej jest ścisła współpraca z praktyką. Uczestniczyłam w pięciu projektach na zlecenie i we współpracy z praktyką (3 związane z problematyką towarzystw ubezpieczeń wzajemnych, 1 z ubezpieczeniami rolnymi) oraz wykonałam (samodzielnie lub wspólnie) cztery ekspertyzy na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Polskiej Izby Ubezpieczeń oraz Fundacji Wspierania Ubezpieczeń Wzajemnych.

Ważnym przejawem aktywności naukowej jest też uczestnictwo w konferencjach naukowych i wygłaszanie na nich referatów. Na konferencjach i seminariach tematycznych przedstawiłam 56 referatów (samodzielnie lub we współautorstwie), z czego 14 na zagranicznych konferencjach naukowych i 4 na konferencjach i seminariach tematycznych na zaproszenie zagranicznych instytucji naukowych oraz administracyjnych i biznesowych. Wśród konferencji najważniejsze wydają się:

- *21st Annual Conference of the Society for Institutional & Organizational Economics*, organizowana przez Columbia University, USA, Nowy Jork, 23–25.06.2017 (sesja plakatowa, współautor dr hab. A. Śliwiński, prof. SGH);
- *3rd International Agricultural Risk, Finance, and Insurance Conference (IARFIC)*, organizatorzy: University of Waterloo Canada, Central University of Finance and Economics (CUFE), Beijing, China, Szwajcaria, Zurich, 22–24.06.2014 (współautor P. Rozumek);
- *4th International Financial University Forum “Who Knows What Tomorrow Holds”*, Financial University under the Government of the Russian Federation, Rosja, Moskwa, 28–30.11.2017.

Chciałam również podkreślić wielokrotne uczestnictwo (w latach 2011–2013 i 2015–2018) w międzynarodowej konferencji *International Conference “The Economies of Balkan and Eastern Europe Countries in the changed World” (EBEEC)* (od roku 2013 konferencja jest indeksowana w bazie Web of Science Core Collection). W EBEEC od roku 2013 jestem członkiem komitetu naukowego.

Uczestniczyłam także biernie w kilkunastu konferencjach, wśród których należy wyróżnić *Cambridge Conference on Catastrophic Risk 2016*, organizowaną przez Cambridge University Clare College, Wielka Brytania (Cambridge, 12–16.12.2016).

W czasie mojej pracy zawodowej dwukrotnie byłam nagradzana nagrodami rektorskimi – raz była to nagroda zespołowa pierwszego stopnia Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu (w 2015 r.), raz – indywidualna nagroda drugiego stopnia Rektora Uniwersytetu Gdańskiego za aktywność naukową (w 2011 r.).

Obok pracy naukowej warta zaznaczenia jest także moja działalność ekspercka, szczególnie zaś członkostwo w międzynarodowej grupie roboczej „*Zarządzanie ryzykiem*” w Copa-Cogeca w Brukseli.³⁰ Od roku 2014 uczestniczę tam w pracach związanych z projektowaniem i oceną zarządzania ryzykiem rolnictwie w ramach Wspólnej Polityki Rolnej w perspektywie finansowania w latach 2014–2020. W lutym 2016 r. w tej grupie powołany został zespół roboczy „*The task force on Risk Management*”, który pracuje nad koncepcją zarządzania ryzykiem w rolnictwie w ramach nowego okresu programowania WPR. W kraju jestem również członkiem zespołu do spraw ubezpieczeń w rolnictwie powołanego przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz członkiem Podkomisji Ubezpieczeń Rolnych w Polskiej Izbie Ubezpieczeń.

Znaczącą część mojej aktywności zawodowej stanowi działalność dydaktyczna. Zajęcia dydaktyczne prowadziłam i prowadzę w postaci wykładów, ćwiczeń oraz seminariów dyplomowych dla studentów. Tematyka realizowanych przeze mnie zajęć obejmuje lub obejmowała zagadnienia z zakresu ubezpieczeń, matematyki finansowej i ubezpieczeniowej oraz finansów. W sumie – do tej pory – prowadziłam ponad 15 różnych przedmiotów, do których w większości przygotowałam autorskie sylabusy³¹.

W ramach działalności dydaktycznej prowadzę lub prowadziłam również wykłady na studiach podyplomowych z ubezpieczeń w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu, Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, w Gdańskiej Akademii Bankowej i Wyższej Szkole Bankowej w Gdańsku oraz szkolenia i wykłady zamawiane dla praktyki gospodarczej, w tym Komisji Nadzoru Finansowego.

³⁰ Jest to międzynarodowa organizacja, funkcjonująca jako reprezentacja producentów rolnych w strukturach Unii Europejskiej od 1962 r. Jej główne zadania to m.in. analizowanie wszelkich kwestii związanych z rozwojem Wspólnej Polityki Rolnej, reprezentowanie interesów sektora rolnictwa jako całości oraz poszukiwanie rozwiązań.

³¹ W latach 2008–2015 moje obciążenia działalnością pedagogiczną wynosiły około 400 godzin dydaktycznych w roku akademickim.

Zainteresowanie asymetrią informacyjną i jej wpływem na rynek ubezpieczeń zaowocowało powołaniem mnie na promotora pomocniczego w rozprawie doktorskiej Łukasza Kuryłowicza pt. *Telematyka ubezpieczeniowa jako instrument przywracania równowagi na polskim rynku ubezpieczeń komunikacyjnych*.

Byłam również współwykonawcą projektu finansowanego przez NBP w ramach programu edukacji ekonomicznej oraz współautorką rozdziału o ubezpieczeniach rolnych w podręczniku *Ubezpieczenia* pod red. prof. Wandy Ronki-Chmielowiec.

W roku 2011 za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania zostałam odznaczona Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Szczegółowy wykaz moich osiągnięć naukowych, dydaktycznych i innych został zaprezentowany w załączniku nr 4.

Maniella Jaworska-Sanott